

НАЦІОНАЛЬНИЙ ІНСТИТУТ СТРАТЕГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

**Проблеми та напрями
реалізації експортного потенціалу
паливно-енергетичного
комплексу України**

Аналітична доповідь

Київ – 2011

УДК 339. 56. 055: 662. 6 (477)

П 78

*За повного або часткового відтворення матеріалів даної публікації
посилання на видання обов'язкове*

Автори:

Воронцов С. Б., к. е. н.;

Бегун С. В., к. т. н.;

Білуха А. А.;

Кошарна О. П., к. т. н.

*За загальною редакцією А. Ю. Сменковського,
заслуженого економіста України*

Електронна версія: <http://www.niss.gov.ua>

П 78 **Проблеми** та напрями реалізації експортного потенціалу паливно-енергетичного комплексу України : аналіт. доп. / за заг. ред. А. Ю. Сменковського – К. : НІСД, 2011. – 48 с.

ISBN 978-966-554-122-6

Розглянуто стан та тенденції зовнішньої торгівлі продукцією підприємств паливно-енергетичного комплексу України, питання ефективності державного регулювання експортної діяльності в енергетиці, ключові проблеми та пріоритетні напрями реалізації експортного потенціалу ПЕК.

Розраховано на державних службовців, науковців, фахівців паливно-енергетичного комплексу, широке коло зацікавлених осіб.

ISBN 978-966-554-122-6

© Національний інститут
стратегічних досліджень, 2011

1. СУЧАСНІ ОСОБЛИВОСТІ ЗОВНІШНЬОЇ ТОРГІВЛІ В ПАЛИВНО-ЕНЕРГЕТИЧНОМУ КОМПЛЕКСІ УКРАЇНИ

Однією з особливостей сучасного розвитку України є значна залежність її економіки від зовнішньої торгівлі. Так, внутрішні потреби України в енергоносіях на 55 % покриваються за рахунок імпорту. При цьому залежність за окремими видами палива становить: за природним газом – 77 %, за нафтою – 74 %, за ядерним паливом – майже 100 %.

З іншого боку, внаслідок обмеженого платоспроможного попиту на внутрішньому ринку поставки товарів та послуг на експорт часто стають чи не єдиним засобом розвитку багатьох підприємств. Крім того, експорт є одним із головних чинників формування валового внутрішнього продукту (ВВП) та валових надходжень у країну. Достатньо нагадати, що частка експорту товарів та послуг у ВВП України коливається у межах 55–60 %.

У 2009 р. у структурі українського товарного експорту найбільша частка припадала на продукцію металургійного комплексу (32,3 % загального обсягу), товари продовольчої групи (18,7 %), продукцію машинобудування (16,6 %), хімічної промисловості (7,7 %) та енергетичні матеріали (5,4 %). За рахунок наведених товарних груп у 2009 р. формувалося понад 80 % експортного потенціалу країни.

Водночас головними складниками українського товарного імпорту продовжували залишатися енергетичні матеріали (32,2 % загального обсягу), продукція хімічної (18,6 %) та машинобудівної (18,6 %) галузей, а також товари продовольчої групи (10,9 %).

Загалом у 2009 році Україною було імпортовано продукції на 45,4 млрд дол. США, з яких 14,6 млрд дол. США припадало на енергетичні матеріали, експортовано – на 39,7 млрд дол. США. Таким чином, від'ємне сальдо України у зовнішній торгівлі товарами становило 5,1 млрд дол. США.

Певному вирівнюванню дисбалансу у зовнішній торгівлі товарами сприяє позитивне сальдо у зовнішній торгівлі послугами, що у 2009 р. становило 4,4 млрд дол. США. При цьому у загальному експорті послуг, яких було надано на 9,5 млрд дол. США, 2,1 млрд дол. США забезпечено за рахунок трубопровідного транспорту, що використовується переважно для транзиту російських нафти та природного газу в Європу.

Ураховуючи важливу роль паливно-енергетичного комплексу у формуванні результатів зовнішньої торгівлі країни в цілому, нижче наводиться аналіз тенденцій та особливостей сучасних експортно-імпортних операцій у базових галузях ПЕК України.

Таблиця 1

Структура імпорту основних паливно-енергетичних матеріалів

№ товарної підгрупи	Рік	2005		2006		2007		2008		2009		10 міс. 2010	
		млн дол.	%	млн дол.	%	млн дол.	%	млн дол.	%	млн дол.	%	млн дол.	%
Загальний імпорт паливно-енергетичних матеріалів		10502,3	100	11161,5	100	16498,6	100	19478,3	100	18339,5	100	12886,7	100
2701	Вугілля кам'яне, антрацит, брикети та інші види твердого палива, одержаного з кам'яного вугілля	713,9	6,8	760,5	6,8	1251,0	7,6	2133,5	10,9	795,1	4,3	1394,2	10,8
2704	Кокс і напівкокс із кам'яного вугілля, лігніт, буре вугілля або торф	184,0	1,8	220,0	2,0	424,4	2,6	509,7	2,6	68,5	0,4	69,6	0,5
2709	Нафта сира	4632,6	44,1	4351,3	39,0	4627,6	28,0	4435,9	22,8	3098,6	16,7	3614,1	28,0
2710	Нафтопродукти, одержані з бітумінозних порід	1131,7	10,8	2440,1	21,9	3026,6	18,3	5952,9	30,6	2688,4	14,7	2993,2	23,2
2711	Природний газ	3761,0	35,8	3292,1	29,5	7026,0	42,6	6191,8	31,8	11607,8	63,3	4710,6	36,6

Згідно з даними Державної митної служби України 99 % імпорту енергоносіїв в Україну складається з продукції 5 товарних підгруп (табл. 1).

При цьому у вартісному вимірі найбільші витрати Україна здійснює під час закупівлі природного газу, нафти та нафтопродуктів.

Основні складові українського експорту енергетичних матеріалів представлено в таблиці 2.

До 2007 р. у складі товарів основного експорту також був природний газ, а взагалі за вказаними товарними підгрупами формується 98-99 % експорту українських енергетичних продуктів і матеріалів.

Порівняння наведених переліків дозволяє відзначити певну подібність товарного асортименту експортно-імпортних операцій, що здійснюються українськими підприємствами на міжнародних ринках.

Разом із тим тенденції, що спостерігаються у зовнішній торгівлі енергетичними та паливо-мастильними матеріалами, викликають занепокоєння.

Так, підрахунки коефіцієнту покриття експортом імпорту продукції подібних товарних підгруп засвідчили, що протягом останніх 5 років відбувається наростання диспаритету у зовнішній торгівлі України енергетичними матеріалами (табл. 3).

При цьому найбільший диспаритет відзначається у торгівлі нафтопродуктами, що пов'язано зі значним нарощуванням їх імпорту при одночасному скороченні поставок сирової нафти у країну.

Так, якщо у 2005 р. в Україну було імпортовано 14,7 млн т сирової нафти, то у 2009 р. її було ввезено лише 7,4 млн т (у 2008 р. – 6,5 млн т). Водночас обсяг нафтопродуктів, ввезених у країну в 2009 р., порівняно з 2005 р. збільшився у 2,4 разу (з 2,1 млн т до 5,1 млн т). Поставки нафтопродуктів у 2008 р. перевищували рівень 2005 р. у 3,2 разу.

Крім того, у структурі експорту енергетичних матеріалів переважають сировинні товари – продукти переробки нафти (передусім мазут), вугілля, кокс та напівкокс із кам'яного вугілля тощо.

Водночас, на відміну від розвинених країн і навіть найближчих сусідів (зокрема Білорусі, країн Балтії), у загальному експорті українських енергетичних матеріалів украй низькою залишається частка готової продукції та товарів з високим ступенем технологічної обробки (наприклад, світлих нафтопродуктів).

Таблиця 2

Структура експорту основних паливно-енергетичних матеріалів

№ товарної підгрупи	Рік	2005		2006		2007		2008		2009		10 міс. 2010	
		млн дол.	%	млн дол.	%	млн дол.	%	млн дол.	%	млн дол.	%	млн дол.	%
		Вага у структурі											
		Загальний експорт паливно-енергетичних матеріалів											
2701	Вугілля кам'яне, антрацит, брикети та інші види твердого палива, одержаного з кам'яного вугілля	3275,4	100	2607,0	100	2630,1	100	4109,4	100	2130,9	100	2930,2	100
2704	Вугілля кам'яне, антрацит, брикети та інші види твердого палива, одержаного з кам'яного вугілля	259,6	7,9	206,9	7,9	266,1	10,2	554,4	13,5	346,4	16,3	435,4	14,9
2704	Кокс і напівкокс із кам'яного вугілля, лігніт, бурі вугілля або торф	218,9	6,7	60,6	2,3	102,9	3,9	320,5	7,8	166,5	7,8	331,7	11,3
2707	Мастила та інші продукти високотемпературної перегонки кам'яновугільних смол	61,1	1,9	89,5	3,4	101,2	3,8	117,3	2,9	55,4	2,6	83,5	2,8
2708	Пек або пековий кокс із кам'яновугільної або інших мінеральних смол	60,5	1,8	88,2	3,4	109,2	4,2	111,7	2,7	85,9	4,0	80,1	2,7
2710	Нафтопродукти, одержані з бітумінозних порід	2037,7	62,1	1666,8	63,9	1560,0	59,3	2462,0	59,9	1202,3	56,4	1820,3	62,1
2711	Природний газ	442,4	12,9	126,3	4,8	64,1	2,4	36,2	0,9	0	0	16,4	0,6
2716	Електроенергія	178,2	5,4	281,7	10,8	386,3	14,7	468,9	11,4	229,3	10,8	128,7	4,4

**Коефіцієнт покриття експортом імпорту за основними
товарними підгрупами енергетичних матеріалів**

№ товарної підгрупи	Загальний експорт продукції паливно-енергетичних матеріалів	2005	2006	2007	2008	2009	10 міс. 2010
		0,3	0,2	0,2	0,2	0,1	0,2
2701	Вугілля кам'яне, антрацит, брикети та інші види твердого палива, одержаного з кам'яного вугілля	0,4	0,3	0,2	0,3	0,4	0,3
2704	Кокс і напівкокс із кам'яного вугілля, лігніт, буре вугілля або торф	1,2	0,3	0,2	0,6	2,4	4,8
2707	Мастила й інші продукти високо-температурної перегонки кам'яно-вугільних смол	4,8	22,2	27,5	28,8	22,3	20,1
2708	Пек або пековий кокс із кам'яно-вугільної або інших мінеральних смол	25,3	27,8	8,3	26,3	13,8	36,4
2710	Нафтопродукти, одержані з бітумінозних порід	1,8	0,7	0,5	0,4	0,4	0,6
2711	Природний газ	0,1	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0

Не на користь України формуються і цінові пропорції у торгівлі енергетичними матеріалами. Зокрема порівняння цін, за якими здійснювалися експортно-імпорتنі операції, засвідчило те, що ціна одиниці продукції, яка вивозиться з України, за винятком кількох товарних підгруп, є значно нижчою ціни одиниці імпортованої продукції відповідної товарної підгрупи (табл. 4). Інакше кажучи, українські підприємства змушені ввозити дорожчі іноземні енергетичні матеріали, оскільки їх вітчизняні аналоги або ввозяться, або не виробляються у країні, у тому числі й через брак сировини або низьку якість виробленої продукції.

Звичайно, подібні тенденції не відповідають інтересам держави та становлять реальну загрозу економічній безпеці країни.

Основними причинами, що призводять до такої ситуації, є:

- недоліки державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності, коли вітчизняні експортери енергетичних матеріалів залишаються незацікавленими у поставках своєї продукції на внутрішній ринок;
- відсутність сприятливих умов для налагодження виробництва імпортозамінних енергетичних матеріалів в Україні;
- використання у зовнішній торгівлі паливно-енергетичними матеріалами схем мінімізації податків, у т. ч. із залученням офшорних компаній.

Таблиця 4

**Порівняльні експортні та імпорتنі ціни за основними
товарними підгрупами енергетичних матеріалів
(у дол. США за 1 т продукції)**

№ товарної підгрупи	Рік	Ціни		2005		2006		2007		2008		2009		10 міс. 2010	
		Експорт	Імпорт	Експорт	Імпорт	Експорт	Імпорт	Експорт	Імпорт	Експорт	Імпорт	Експорт	Імпорт	Експорт	Імпорт
2701	Вугілля кам'яне, антрацит, брикети та інші види твердого палива, одержаного з кам'яного вугілля	52,1	92,4	58,8	77,3	71,7	95,1	115,6	166,6	85,5	101,0	87,5	139,3		
2704	Кокс і напівкокс із кам'яного вугілля, лігніт, буре вугілля або торф	192,7	223,6	142,5	177,3	177,2	202,8	318,2	413,9	180,6	274,4	291,0	297,3		
2707	Мастила й інші продукти високотемпературної перегонки кам'яновугільних смол	333,2	321,8	479,6	363,1	466,4	367,9	484,6	419,6	270,1	496,3	377,6	542,9		
2708	Пек або пековий кокс з кам'яновугільної або інших мінеральних смол	188,4	431,3	255,9	486,1	311,1	538,2	303,2	601,4	273,6	394,4	252,6	537,8		
2709	Нафта сира	275,7	315,1	386,4	415,7	547,9	462,4	821,6	686,4	316,0	416,4	0	531,5		
2710	Нафтопродукти, одержані з бітумінозних порід	273,5	533,4	356,6	581,3	373,6	611,1	632,8	868,6	441,5	529,7	531,5	692,6		
2711	Природний газ	229,0	93,1	404,0	128,8	528,9	177,7	653,1	207,4	362,0	285,8	535,3	389,1		

Правомірність останнього припущення підтверджується результатами аналізу географії українського експорту енергетичних матеріалів, які засвідчили, що 2008 р. майже 20 % продуктів нафтопереробної промисловості України експортувалося до Кіпру та Британських Віргінських островів (загальна сума експорту зазначених продуктів у вказані країни становила понад 450 млн дол. США). 2009 р. вказані країни також входили до десятки найпотужніших країн-імпортерів українських енергетичних матеріалів.

У 2009 р. експорт енергетичних матеріалів з України здійснювався в 101 країну світу на загальну суму 2,1 млрд дол., у т. ч. до Росії – на 557,3 млн дол., Швейцарії – на 375,4 млн дол., Туреччини – 131,9 млн дол., Словаччини – 115,0 млн дол., Молдови – 99,6 млн дол., Болгарії – 80,9 млн дол., Угорщини – 73,5 млн дол., Італії – 72,7 млн дол., Британських Віргінських островів – 65,6 млн дол., Кіпру – 59,4 млн дол. Загалом частка наведених країн у загальному експорті енергетичних матеріалів становила 76,6 %.

У 2008 р. енергетичних матеріалів із України експортовано на 4,1 млрд дол. США. При цьому зі 106 країн, до яких здійснювався експорт українських енергетичних матеріалів, найбільші поставки були до Росії (792,5 млн дол.), Швейцарії (676,6 млн дол.), Кіпру (276,5 млн дол.), Молдови (261,9 млн дол.), Туреччини (245,5 млн дол.), Болгарії (187,6 млн дол.), Угорщини (183,4 млн дол.) та Британських Віргінських островів (183,4 млн дол.)

За таких умов особливої актуальності набуває визначення можливостей та напрямів роботи з ліквідації існуючих диспропорцій у зовнішній торгівлі паливно-енергетичними матеріалами, найпріоритетнішими з яких є підвищення ефективності використання наявного експортного потенціалу ПЕК України, у тому числі за рахунок розвитку виробництва імпортозамінної продукції.

2. КЛЮЧОВІ ПРОБЛЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ ЕКСПОРТНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ПЕК НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ

Розвиток експортного потенціалу енергетики визначено одним з основних завдань та напрямів Енергетичної стратегії України на період до 2030 року.

Для успішної реалізації цього завдання в Україні існують необхідні ресурси та виробничі потужності. Проте реалізація наявного потенціалу зачасто унеможливується через відсутність сприятливих умов для стабільного розвитку переважної більшості галузей паливно-енергетичного комплексу. На прикладах розглянемо ситуацію в галузях ПЕК, що до сьогодні мали найбільший експортний потенціал.

Електроенергетика. Вітчизняні потужності електроенергетики ще на початку 1990-х рр. забезпечували виробництво майже 300 млрд кВт/год електроенергії. Отже, за сучасної потреби вітчизняної економіки в електроенергії, що становить близько 200 млрд кВт/год на рік (брутто), забезпечення її виробництва на рівні 1990 р. створювало б потенційні можливості для забезпечення щорічного експорту понад 100 млрд кВт/год електроенергії.

Разом з тим на сьогодні потужності більшості теплових електростанцій України завантажені лише наполовину, а сумарний випуск електроенергії коливається у межах 170 млрд кВт/год на рік (у 2009 р. – 172,9 млрд кВт/год).

Головними проблемами галузі, з одного боку, є украй застарілі основні фонди, з іншого – відсутність технічних можливостей для нарощування експорту електроенергії необхідної якості.

За оцінками експертів, понад 90 % енергоблоків українських ТЕС відпрацювали свій розрахунковий ресурс і потребують модернізації або заміни.

Експорт української електроенергії сьогодні здійснюється через Бурштинський енергоострів, що працює у синхронній зоні європейської електроенергетичної системи та використовує потужності Бурштинської ТЕС, Калуської ТЕЦ, а також Добротвірської ТЕС. Крім того, здійснюється експорт та імпорт електричної енергії з Російською Федерацією, Молдовою та Білоруссю на умовах паралельної роботи електроенергетичних систем. Головними країнами-імпортерами української електроенергії є Білорусь, Молдова, Польща, Румунія, Росія, Словаччина та Угорщина.

На відміну від часів існування Ради економічної взаємодопомоги (РЕВ), коли Україна експортувала до країн-членів РЕВ близько 30 млрд кВт/год електроенергії на рік, на сьогодні ці обсяги є значно меншими. Зокрема, у 2009 р. експортовано 4 млрд кВт/год української електроенергії на 229,3 млн дол. США (у 2008 р. – 7,9 млрд кВт/год на 468,9 млн дол. США).

Характерними особливостями українського експорту електроенергії є обмеженість доступу до міжнародних електромереж, недосконалість ціноутворення та організації експорту електроенергії, що робить цей вид бізнесу вкрай нестабільним і залежним від багатьох чинників.

Більшість експертів не виключають, що у перспективі експорт української електроенергії може ще більше ускладнитися унаслідок планованого збільшення її виробництва у сусідніх країнах. У разі реалізації таких планів, за відсутності активних дій з розв'язання проблем, що стримують розвиток виробництва та експорту вітчизняної електроенергії, вкрай проблематичним стає виконання показників Енергетичної стратегії України на період до 2030 р., згідно з якою експортні поставки української електроенергії за базовим сценарієм у 2011 р. мають становити 11,3 млрд кВт/год, у 2020 р. – 20 млрд кВт/год, у 2030 р. – 25 млрд кВт/год.

Вугільна промисловість. За оцінками експертів, запаси вугілля в Україні є достатніми для задоволення внутрішніх потреб протягом 100 і більше років. Проте враховуючи екологічні обмеження, використання цього виду пального у світі в осяжному майбутньому скорочуватиметься. Враховуючи це, а також складні умови та високу собівартість видобутку українського вугілля, його експорт згідно з цією Стратегією у найближчій перспективі має бути повністю припинено.

Нафтопереробна промисловість. Наявні потужності шести українських нафтопереробних заводів (НПЗ) з первинної перегонки нафти ще на початку 1990-х років дозволяли переробляти понад 50 млн т нафти на рік. Навіть за наявного низького виходу світлих нафтопродуктів, що у середньому коливається у межах 60 %, повне завантаження колишніх потужностей вітчизняних НПЗ створювало потенційні можливості для виробництва близько 30 млн т світлих нафтопродуктів. За річної потреби внутрішнього ринку в бензині та дизельному пальному на рівні 10–12 млн т потенціал для експорту лише зазначених продуктів міг би становити 18–20 млн т.

Проте у 2009 р. на вітчизняні НПЗ було поставлено менше 10 млн т нафти, а основним експортним продуктом галузі залишився мазут, який імпортують переважно країни, що мають потужності для його подальшої переробки.

На жаль, незважаючи на перманентні зупинки українських НПЗ у зв'язку з плановими ремонтами та переобладнанням, їх технічний стан з роками не покращився, а навпаки – реальні виробничі потужності зазнали суттєвого скорочення унаслідок виходу з ладу та знищення необхідного обладнання під час довготривалого простоювання.

Таким чином, головними перешкодами для нарощування експортного потенціалу вітчизняної нафтопереробної галузі на сьогодні є:

- скорочення наявного потенціалу українських НПЗ унаслідок незадовільного стану та виведення із експлуатації значної частини виробничого обладнання та устаткування;

- нестача нафти власного видобутку для завантаження українських НПЗ;

- застарілі технології нафтоперероблення;

- недосконалість державного регулювання зовнішньоекономічних зв'язків, коли імпорт у країну низькоякісних нафтопродуктів виявляється вигіднішим, ніж увезення сирової нафти.

Нафто- та газотранспортна сфери. Наявні потужності вітчизняних трубопровідних систем дозволяють щорічно приймати для транзиту до 290 млрд м³ природного газу (на виході – 175 млрд м³, у тому числі 140 млрд м³ – для країн Західної та Центральної Європи) і 114 млн т нафти (на виході – 56,3 млн т).

Проте, за даними Мінпаливенерго України, реальні обсяги транзиту природного газу в 2009 р. становили 95,2 млрд м³, нафти – 29,1 млн т. Не відбулося покращення ситуації й у 2010 році.

Недозавантаженість вітчизняних трубопровідних систем є наслідком впливу низки об'єктивних і суб'єктивних чинників. При цьому головними причинами зниження транзиту природного газу територією України є:

- надмірна заповлітизованість взаємин у нафтогазовій сфері через її визначальне значення для економіки багатьох країн;

- скорочення споживання природного газу в європейських країнах у зв'язку з економічною кризою;

- фактичне виключення української сторони як транзитера з процесу прийняття рішень щодо умов транзиту природного газу через свою територію від постачальників до споживачів;

- відсутність ефективних гнучких механізмів, що дозволяли б у мінливих умовах ринкової економіки оперативно визначати оптимальні параметри взаємовигідного співробітництва всіх зацікавлених сторін (постачальників, споживачів і транзитерів) для забезпечення збалансованості їхніх інтересів.

Ураховуючи плани Росії (яка залишається головним замовником послуг на транзит нафти та природного газу через українську тери-

торію до європейських країн) з будівництва нових обхідних трубопроводів (насамперед Північного та Південного потоків, а також розширення Балтійської трубопровідної системи), у перспективі завантаженість вітчизняних нафто- та газотранспортних систем скорочуватиметься.

Також у разі освоєння нових технологій з видобутку природного газу, у тому числі з нетрадиційних джерел (насамперед метану вугільних родовищ і сланцевого газу), та здійснення ефективної енергоощадної політики, Україна могла б сама значно наростити його експорт.

Проте практичне запровадження таких намірів потребує створення відповідних сприятливих умов із боку держави. При цьому пріоритет має віддаватися гнучким ринковим засобам, що мають використовуватися державою під час регулювання як видобутку, так і реалізації та експорту енергоносіїв, видобутих на території України, з одночасною поступовою відміною наявних обмежень на реалізацію та експорт природного газу власного видобутку.

Такі обмеження створюються зокрема Законом України «Про Державний бюджет України на 2010 рік», ст. 3 якого передбачає, що за рахунок природного газу, видобутого НАК «Нафтогаз України» та його підприємствами, формується ресурс газу для потреб населення, що має використовуватися у порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України.

У разі спрямування природного газу на інші цілі (у тому числі експорт) Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України» від 03.06.2008 р. № 309 встановлено підвищену (у 2,5–4 рази) рентну плату за його видобуток.

При цьому в кожному податковому (звітному) періоді до визначеної ставки рентної плати за природний газ має застосовуватися коригуючий коефіцієнт, величина якого обчислюється Міністерством фінансів України за даними Державної митної служби України шляхом ділення середньої митної вартості імпортного природного газу, що склалася у процесі його митного оформлення під час ввезення на територію України за звітний (податковий) період, на базову ціну, яка дорівнює 179,5 дол. США за 1000 м³.

Крім того, суб'єкти господарювання, які здійснюють експорт природного газу, мають сплачувати вивізне (експортне) мито в розмірі 35 % митної вартості таких товарів, але не менше 400 грн за 1000 м³.

Варто додати, що обмеження права експорту природного газу Україною передбачено ст. 5 Угоди між Кабінетом Міністрів

України і урядом Російської Федерації про додаткові заходи щодо забезпечення транзиту російського природного газу по території України, підписаної 04.10.2001 р.

Відповідно до ст. 5 Угоди з дати набрання нею чинності і на весь період її дії Українська Сторона має запроваджувати експортне (вивізне) мито на природний газ, експортований із території України.

Ставка експортного (вивізного) мита та обсяги вилучень із режиму експортного мита мають визначатися у рамках щорічних міжурядових протоколів на відповідні роки, передбачених ст. 2 цієї Угоди.

Наведені обмеження, особливо щодо експорту природного газу, були виправданими в умовах дефіциту природного газу в Україні та використання особливих взаєморозрахунків з Росією за поставки природного газу в країну. Але, уклавши у січні 2009 р. нові контракти на постачання російського природного газу, Україна перейшла на загальноприйнятну формулу розрахунків, що робить взяті зобов'язання на обмеження реекспорту та експорту природного газу власного видобутку дискримінаційними для держави.

3. ПРІОРИТЕТНІ НАПРЯМИ РОБОТИ ЗІ СТИМУЛЮВАННЯ ЕКСПОРТНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПАЛИВНО-ЕНЕРГЕТИЧНОГО КОМПЛЕКСУ УКРАЇНИ

Ураховуючи, що наприкінці 1990-х років саме за рахунок експорту забезпечувалося зростання валового внутрішнього продукту країни, у жовтні 2001 р. розпорядженням Кабінету Міністрів України № 498-р було схвалено Програму стимулювання експорту продукції, що мала на меті:

- розроблення та запровадження механізмів зростання виробництва конкурентоспроможної продукції;
- залучення та накопичення власних інвестиційних ресурсів, що стали б основою для здійснення перетворень у національній економіці;
- задоволення ринкових потреб, створення умов для нарощування обсягів і підвищення ефективності експорту вітчизняної продукції, у тому числі високотехнологічних виробництв.

Енергетичною стратегією України на період до 2030 року в основних галузях ПЕК передбачалося вжити низку заходів, спрямованих на створення сприятливіших умов для реалізації їх експортного потенціалу.

Зокрема в електроенергетиці до 2010 р. планувалося забезпечити:

- збільшення генеруючих потужностей «Острова Бурштинської ТЕС» та добудову Добротвірської ТЕС-2;
- розв'язання проблеми пропускної спроможності електромереж на окремих напрямках (зокрема, будівництва додаткових електромереж в Одеському енерговузлі на перерізі Україна – Молдова, введення південного та північного транзитів 750 кВт, відновлення ліній 750 кВт на Ісакчу та Жешув);
- підвищення технічного рівня електростанцій і систем електропередачі для інтеграції енергосистеми України до енергетичних систем держав ЄС;
- подальше вдосконалення роботи оптового ринку електроенергії з урахуванням практики та позитивного досвіду інших держав.

У вказаний період також планувалося забезпечити інтеграцію ОЕС України до Союзу з координування передачі електроенергії (*Union for the Co-ordination of Transmission of Electricity – UCTE*).

Проте переважна більшість відповідних заходів не знайшла практичного запровадження через брак необхідних коштів.

На відміну від сусідніх країн (Польщі, Словаччини, Чехії, Угорщини, а пізніше Болгарії та Румунії) в Україні не було докладено необхідних зусиль і для приєднання до *UCTE*, який зараз перетворений в *ENTSO-E*.

Ураховуючи величезний обсяг роботи, що необхідно провести для інтеграції української енергосистеми з європейською, у тому числі в законодавчій сфері, деякі експерти вважають за доцільне спрямувати головні зусилля і ресурси на розширення співробітництва з європейськими партнерами шляхом установлення вставок постійного току (ВПТ) й організації енергоостровів на зразок Бурштинського на основних енерготранспортних лініях.

Проте опоненти такого підходу справедливо вважають, що у разі відмови від інтеграції з європейською енергосистемою, Україна з країни-експортера може перетворитися у країну-транзитера російської електроенергії, яка є і буде (враховуючи плани Росії з будівництва нових енергоблоків) дешевшою за українську.

Разом з тим заходи, яких потрібно вжити для інтеграції у європейський енергетичний простір, є потрібними для самої України.

Тому головним завданням на сьогодні має стати визначення реальних і послідовних кроків, спрямованих на усунення перешкод, що обмежують доступ української електроенергії на європейський ринок і заважають розвитку електроенергетики країни в цілому. Пріоритетними напрямками такої роботи вважаються:

- вдосконалення ціноутворення і системи тарифів в електроенергетиці;
- поступова і зважена лібералізація внутрішнього ринку;
- підвищення якості електроенергії і доведення її до європейських стандартів;
- будівництво нових високовольтних ліній електропередач на основних експортних напрямках.

При цьому варто враховувати, що за прогнозами Міжнародного енергетичного агентства ОЕСР у період до 2035 р. глобальний попит на електроенергію зростатиме швидше, ніж на інші кінцеві види енергоресурсів.

Відповідно до Сценарію нових стратегій, розробленого *IEA* у 2008 р., у період між 2008 та 2035 рр. прогнозується щорічне збільшення попиту на електроенергію на 2,2 %. При цьому понад 80 % збільшення припадає на країни, що не входять до ОЕСР.

У світовому масштабі збільшення сумарної генеруючої потужності електростанцій, необхідне для заміни застарілих потужностей та задоволення зростаючого попиту, складе близько 5900 ГВт протягом

2009–2035 рр., що на 25 % більше, ніж сьогоднішня сумарна встановлена проектна потужність. Понад 40 % цих додаткових потужностей буде введено в експлуатацію до 2020 р.

Через високі ціни на викопне паливо й урядові стратегії, спрямовані на посилення енергетичної безпеки та контроль викидів вуглекислого газу, виробництво електроенергії перебуває сьогодні на етапі переорієнтації інвестицій на низьковуглеводні технології.

Викопні види палива, переважно вугілля та газ, збережуть панівні позиції до 2030 р., однак їх частка в загальному виробництві електроенергії зменшиться з 68 % у 2008 р. до 55 % у 2035 р. через інтенсивне використання ядерних технологій та відновлюваних джерел енергії.

У світовому масштабі відповідно до цих прогнозів у 2035 р. вугілля збереже першу позицію, хоча його частка у виробництві електроенергії зменшиться з сьогоднішніх 41 % до 32 %. Виробництво електроенергії на основі природного газу прогнозується у бік абсолютного збільшення переважно в країнах, що не є членами ОЕСР, однак його частка у світовому виробництві електроенергії залишиться відносно стабільною на рівні 21 % на прогнозований період.

Ураховуючи викладене, частка викопних енергоресурсів у виробництві електроенергії зменшуватиметься при одночасному зростанні частки електроенергії, що вироблятиметься з використанням ядерної енергії та відновлюваних джерел енергії. За сучасними прогнозами, збільшення виробництва на основі цих джерел відбудеться на третину.

На сьогодні у світі будується 65 атомних енергоблоків, ще 152 енергоблоки планується збудувати.

У вказаних умовах варто очікувати зростання світового попиту на ядерне паливо для атомних електростанцій, що, за експертними прогнозами, може зрости з нинішніх 178,5 млн фунтів U3O8 на рік до 300 млн фунтів до 2020 р.

Світове виробництво концентрату природного урану задовольняє потреби в ньому приблизно на 75 %. Тому для повнішого задоволення попиту майже всі урановидобувні країни планують нарощування його виробництва.

Останніми роками активізувалася робота з розвідування та освоєння нових родовищ у Росії, Канаді, Казахстані, Австралії.

Станом на 1 грудня 2010 р. ціна уранового концентрату на спотовому ринку досягла 60,5 дол./фунт U3O8, а за довгостроковими контрактами перевищила 62 дол./фунт U3O8. У перспективі експерти прогнозують подальше зростання цін на природний уран.

Водночас на сьогодні спостерігається неоднозначність оцінок щодо ринкових цін на уран у майбутньому, хоча World Nuclear Association (WNA) прогнозує збільшення ціни на уран до 2030 р. майже вдвічі. Відомо також, що частка вартості уранової сировини в ціні готового ядерного палива останні 5 років складає від 37 % до 43 %.

На відміну від багатьох інших держав суттєвою перевагою української атомної енергетики є наявність власного урану, запаси якого при налагодженні їх промислового видобутку та наступної переробки можуть забезпечувати потреби не тільки вітчизняних, а й АЕС інших країн.

В Україні експлуатуються 15 атомних енергоблоків на чотирьох атомних електростанціях встановленою потужністю понад 13835 МВт, що виробляють від 47 % до 52 % електроенергії в країні.

Порівняння результатів роботи електростанцій з використанням різних видів енергоносіїв засвідчує високу ефективність АЕС. Коефіцієнт корисної дії АЕС у 2,7 разу вищий, ніж на гідроелектростанціях і у 2,9 разу, ніж на теплових, а рентабельність роботи НАЕК «Енергоатом» перевищує 100 %. Вартість енергії, що виробляє АЕС, удвічі нижча, ніж на ТЕС. Атомна енергетика в Україні займає провідні позиції, й надійної альтернативи їй досі немає.

Ураховуючи, що в Енергетичній стратегії України на період до 2030 року закладений оптимістичний прогноз збільшення споживання урану в найближчі 25 років у 7,5 рази, розглянемо експортні можливості України щодо уранового концентрату та готового ядерного палива для реакторів типу ВВЕР-1000, що планується виробляти на території України до 2020 р.

Загалом в Україні розвідано та оцінено 53 родовища уранових руд, з яких 4 відпрацьовано. Запаси урану на всіх родовищах оцінюються у 295 тис. т (за урановим концентратом). Запаси урану в родовищах, що експлуатуються, складають 15,7 тис. т. Запаси нових родовищ, що плануються до введення в експлуатацію до 2020 р. – 200 тис. т (табл. 5).

Балансові запаси урану в Україні

Родовище	Балансові запаси урану на 01.01.2011 р., т
Мічуринське	4 002
Центральне (східна зона)	7 158
Ватутінське	4 575
Усього, діючі	15 735
Новоконстантинівське	93 000
Центральне (західна зона)	48 475
Северинське	50 000
Квітневе	5 000
Сафоновське	3 000
Усього, нові	199 975
Усього	215 710

Видобуток уранової руди здійснюється на Інгульській та Смолінській шахтах, розташованих відповідно у м. Кіровограді та смт Смоліне Кіровоградської області. Переробка уранової руди в концентрат природного урану здійснюється на державному підприємстві «Східний гірничо-збагачувальний комбінат», розташованому у м. Жовті Води. Інгульська шахта (на Мічуринському та Центральному (східна зона) родовищах) видобуває близько 400 тис. т уранової руди за рік. Смолінська шахта (Ватутінське родовище) – близько 400 тис. т руди за рік. СхідГЗК переробляє 1,5 млн т руди за рік.

Відповідно до Державної цільової економічної програми «Ядерне паливо України», затвердженій постановою Кабінету Міністрів України від 23 вересня 2009 р. № 1004, видобуток концентрату природного урану до 2015 р. планується збільшити до 2540 т, до 2020 р. – до 5006 т, що вдвічі перевищуватиме нинішні річні потреби українських АЕС.

Наявність в Україні значних розвіданих і прогнозованих запасів природного урану дає можливість за рахунок розвитку власного уранового виробництва уникнути наслідків невизначеності кон'юнктури ринку урану, забезпечити економічну незалежність від цін зовнішніх постачальників цього найважливішого енергоносія. Понад те, з огляду на світові потреби Україна може експортувати концентрат природного урану.

Відповідно до Державної цільової економічної програми «Ядерне паливо України» завод з виробництва ядерного палива для АЕС України

має бути введений в експлуатацію до 2014 р. та бути одним із заходів диверсифікації поставок СЯП. Для цього НАЕК «Енергоатом» проводила паралельні переговори з американською *Westinghouse* та російською «ТВЭЛ» про можливість спільного будівництва заводу.

Підставою для прийняття рішення про будівництво заводу з фабрикації ядерного палива в Україні є наявність виробничих потужностей промисловості України, що забезпечують:

- виробництво природного урану – обсягом близько 30 % від потреб атомних електростанцій України;
- виробництво цирконієвого концентрату – обсягом, необхідних для задоволення потреби України.

Інші стадії виробництва ядерного палива, що використовуються українськими атомними електростанціями, здійснюються у Російській Федерації, а саме: виробництво цирконієвого сплаву, виробництво цирконієвого прокату, виробництво комплектуючих виробів, збірка тепловиділяючих елементів (ТВЗ).

Як планує ДК «Ядерне паливо», проектна потужність заводу складе до 2020 р. 400 т за ураном або 800 тепловиділяючих збірок, що дозволяє забезпечити ядерним паливом 20 ядерних енергоблоків потужністю 1000 МВт.

На сьогодні річна потреба для 13 ядерних енергоблоків ВВЕР-1000 в Україні складає 620 ТВЗ.

Вартість однієї ТВЗ складає від 1155000 до 1530138 дол. США. Таким чином, якщо до 2020 р. в Україні не буде збудовано енергоблоків ХАЕС-3 та ХАЕС-4, Україна може експортувати ядерне паливо на суму від 208 млн дол. до 275 млн дол. США за умови виходу заводу з виробництва ядерного палива на проектну потужність.

Попит на ТВЗ зростатиме, оскільки в таких країнах, як Республіка Білорусь та Туреччина, будуватимуться енергоблоки російського дизайну ВВЕР-1000, Словаччина та Чеська Республіка також експлуатують енергоблоки ВВЕР-1000, тому їхні ринки можуть розглядатися як перспективні.

У нафтопереробній галузі згідно з Енергетичною стратегією України на період до 2030 року заплановано два етапи модернізації.

На першому етапі (до 2015 р.) має бути завершено цикл глибокої переробки нафти переважно шляхом будівництва установок каталітичного крекінгу, гідрокрекінгу та вісбрекінгу, а також коксування і виробництва бітуму.

Головним результатом першого етапу модернізації має стати доведення глибини переробки нафти на українських НПЗ до рівня 73–75 %

зі збільшенням обсягів переробки нафти вже у 2010 році до 32 млн т. При цьому виробництво бензину у 2010 р. передбачалося збільшити до 8 млн т (у тому числі для внутрішнього споживання – 7,8 млн т), дизельного пального – до 10,6 млн т (з яких близько 3 млн т передбачалося експортувати).

На другому етапі (2015–2025 рр.) глибину переробки нафти планується довести до 85 %, а обсяги переробки нафти – до 40–45 млн т. Виробництво бензину в 2020 р. має скласти 10,4 млн т, з яких 1,6 млн т експортуватимуться, дизельного палива – до 15 млн т, з яких близько 5 млн т має бути експортовано.

На жаль, окрім намічених цільових орієнтирів розвитку нафтопереробної промисловості, Енергетична стратегія України на період до 2030 року не містить відповідей на декілька найважливіших питань, а саме:

- які чинники на сьогодні найнегативніше впливають на розвиток нафтопереробної промисловості в Україні і як нейтралізувати їх дію;
- які кошти планує виділити держава на досягнення поставлених цілей;
- які заходи вживатимуться для стимулювання зацікавленості приватного капіталу у вкладенні інвестицій у модернізацію НПЗ на українській території.

ПРОПОЗИЦІЇ

Так, з метою створення умов для реалізації експортного потенціалу паливно-енергетичного комплексу України та нарощування експорту його продукції доцільно:

- ініціювати проведення ґрунтового аналізу виконання Енергетичної стратегії України на період до 2030 року з метою радикального перегляду та обґрунтованого корегування її цільових орієнтирів і конкретизації заходів, у тому числі спрямованих на реалізацію експортного потенціалу вітчизняного паливно-енергетичного комплексу;
- переглянути Закон України «Про електроенергетику» та Правила Оптового ринку електричної енергії України в частині порядку формування цін та прав суб'єктів ринку, оскільки без зміни цих нормативних документів та скасування так званих «виключень із правил» Україна може безповоротно втратити експортний потенціал в електроенергетиці;
- переглянути політику НКРЕ щодо «стримування» цін на електроенергію, що призводить до небезпечного недофінансування енергогенеруючих підприємств, зокрема ДП НАЕК «Енергоатом»;

- розробити план заходів щодо поступового поетапного припинення перехресного субсидіювання як чинника, що стримує створення вільного лібералізованого ринку електроенергії та гальмує розвиток і підвищення конкурентоспроможності української електроенергетики;
- поступово скоротити масштаб втручання у процеси ціноутворення з боку НКРЕ, що є несумісним з поняттям «риннок» у його класичному розумінні;
- створити умови для забезпечення стабільності поставок української електроенергії на експорт, у тому числі за рахунок проведення обґрунтованої та передбачуваної цінової політики;
- вивчити можливості та опрацювати підходи до організації поставок української електроенергії до Литви на основі укладення прямих контрактів або на умовах заміщення експортом електроенергії до Білорусі;
- урахувуючи значний потенціал встановленої потужності виробників електроенергії в Україні, створити умови для мінімізації імпорту електроенергії в Україну, залишивши його на рівні, необхідному для забезпечення паралельної синхронної роботи Об'єднаної енергетичної системи України з енергетичними системами держав-партнерів;
- забезпечити фінансування робіт із підвищення технічного рівня електростанцій і систем електропередачі для інтеграції енергосистеми України до енергетичних систем держав ЄС;
- оптимізувати кількість блоків теплових електростанцій, а під час проектування та будівництва нових блоків теплових електростанцій базуватися на ресурсній базі України з урахуванням наявних значних запасів бурого вугілля, оскільки значна частина енергоблоків теплових електростанцій перетнула визнану у світовій енергетичній практиці межу граничного ресурсу та межу фізичного зносу (відповідно 170 тис. та 200 тис. годин);
- забезпечити умови для виконання зобов'язань, прийнятих у зв'язку з приєднанням України до Договору про заснування Енергетичного Співтовариства (згідно з Протоколом про приєднання України до Договору про заснування Енергетичного Співтовариства);
- розробити програму заходів, спрямованих на збільшення виробництва урану до рівня річних потреб українських АЕС та перевищення цього обсягу як першочергової умови реалізації продукції майбутнього заводу з виробництва ядерного палива для реакторів типу ВВЕР-1000 на ринках сусідніх країн, що експлуатують такі реактори або планують збудувати їх найближчим часом; забезпечити відповідне фінансування Державної цільової економічної програми «Ядерне паливо».

Додаток

**МАТЕРІАЛИ ЗАСІДАННЯ
«КРУГЛОГО СТОЛУ»**

28 грудня 2010 року в Національному інституті стратегічних досліджень відбулося засідання «круглого столу» на тему «Проблеми та напрями реалізації експортного потенціалу паливно-енергетичного комплексу України».

У засіданні взяли участь представники Апарату Ради національної безпеки і оборони України, Міністерства енергетики та вугільної промисловості України, Міністерства економічного розвитку і торгівлі України, Національної комісії регулювання електроенергетики України, НАК «Енергетична компанія України», співробітники наукових та експертних установ, представники недержавних аналітичних організацій, провідні експерти галузі.

В обговоренні взяли участь:

БЕГУН Сергій Васильович	старший консультант відділу енергетичної та ядерної безпеки Національного інституту стратегічних досліджень
БЛУХА Алла Анатоліївна	головний спеціаліст відділу енергетичної та ядерної безпеки Національного інституту стратегічних досліджень
ВОРОНЕНКО Олексій Володимирович	помічник заступника Секретаря Ради національної безпеки і оборони України
ВОРОНЦОВ Сергій Борисович	заступник завідувача відділу енергетичної та ядерної безпеки Національного інституту стратегічних досліджень
ДЯЧЕНКО Сергій Миколайович	провідний експерт енергетичних програм Українського центру економічних і політичних досліджень імені Олександра Разумкова
ІВАХНО Ольга Юріївна	представник проекту стратегії інтеграції України в Європейське енергетичне співтовариство Міжнародного центру перспективних досліджень
КЛИМЕНКО Ірина Валеріївна	завідувач відділу зовнішньоекономічної політики Національного інституту стратегічних досліджень

КОВАЛЕНКО

Віталій Валентинович

заступник директора Департаменту стратегічної політики та перспективного розвитку ПЕК Міністерства енергетики та вугільної промисловості України

КОЗАКОВА

Аліна Володимирівна

начальник відділу реформування ринку електроенергії НАК «Енергетична компанія України»

КОШАРНА

Ольга Павлівна

провідний науковий співробітник відділу енергетичної та ядерної безпеки Національного інституту стратегічних досліджень

ЛИТВИНЕНКО

Олександр Валерійович

заступник директора Національного інституту стратегічних досліджень

ОМЕЛЬЧЕНКО

Володимир Юрійович

провідний експерт енергетичних програм Українського центру економічних і політичних досліджень імені Олександра Разумкова

ПОТАПЕНКО

В'ячеслав Володимирович

головний консультант відділу техногенної та екологічної безпеки Національного інституту стратегічних досліджень

РЯБЦЕВ

Володимир Євгенович

керівник управління ядерної політики та радіаційної безпеки Департаменту з питань енергетичної та ядерної безпеки Апарату Ради національної безпеки і оборони України

РЯБЦЕВ

Геннадій Леонідович

заступник директора з наукової роботи НТЦ «Псіхея»

СВЕТЕЛІК

Олександр Дмитрович

керівник Департаменту з питань енергетичної та ядерної безпеки Апарату Ради національної безпеки і оборони України

СМЕНКОВСЬКИЙ

Андрій Юрійович

завідувач відділу енергетичної та ядерної безпеки Національного інституту стратегічних досліджень

ТИЩУК

Тетяна Анатоліївна

завідувач відділу досліджень тіньової економіки та корупції Національного інституту стратегічних досліджень

ТІТЬОРКІН

Дмитро Сергійович

начальник відділу перспективного розвитку та інвестицій генерації НАК «Енергетична компанія України»

УНІГОВСЬКИЙ

Леонід Михайлович

генеральний директор ТОВ «Нафтогазбудінформатика»

ХРАПКО

Олег Андрійович

заступник директора Департаменту державної політики у сфері зовнішньої торгівлі Міністерства економічного розвитку і торгівлі України

ЦАПЛІН

Валерій Іванович

начальник управління стратегічного планування та розвитку енергетичних ринків Національної комісії регулювання електроенергетики України

Під час засідання обговорено ключові проблеми реалізації експортного потенціалу ПЕК, ефективність державного регулювання експортної діяльності у паливно-енергетичному комплексі та пріоритетні напрями роботи уряду з реалізації експортного потенціалу вітчизняного ПЕК.

ЛИТВИНЕНКО Олександр Валерійович,
*заступник директора Національного інституту
стратегічних досліджень*

Україна, як і будь-яка країна, зацікавлена в налагодженні ефективних і стабільних каналів експорту й імпорту багатьох видів енергетичних продуктів.

У нас наявний суттєвий потенціал для експорту. Достатньо нагадати, що на початку 90-х років Україна виробляла близько 300 млрд кВт/год електричної енергії, значна частина якої поставлялася не тільки до інших радянських республік, а й до країн соціалістичного табору.

Нафтопереробні потужності, наявні в державі, можуть виробляти близько 50 млн т нафти. Ми знаємо, що цей потенціал наявний і сьогодні.

У доповіді, що представлятиме завідувач відділу енергетичної та ядерної безпеки, заслужений економіст України Андрій Сменковський, наш науковий колектив опрацював основні проблеми та напрями реалізації експортного потенціалу паливно-енергетичного комплексу України. Перед тим, як передати йому слово для вступної презентації, домовимося про регламент: презентація – 20 хв, виступи – до 5 хв. Прохання не ображатися, засідання проводитиметься достатньо жорстко. Також інформуємо про наявність у всіх годинників.

СМЕНКОВСЬКИЙ Андрій Юрійович,
*завідувач відділу енергетичної та ядерної безпеки
Національного інституту стратегічних досліджень*

Представлення доповіді «Проблеми та напрями реалізації експортного потенціалу паливно-енергетичного комплексу України».

ЛИТВИНЕНКО О. В.:

Дякуємо, Андрію Юрійовичу. Чи є запитання до доповідача? Шановні пані та панове, якщо запитань немає, то пропоную розпочати виступи.

ОМЕЛЬЧЕНКО Володимир Юрійович,
*провідний експерт енергетичних програм
Українського центру економічних і політичних
досліджень імені Олександра Разумкова*

Хотів би виступити з невеликим оглядом проблеми, що стосується транзиту природного газу, оскільки цей вид діяльності включено до експортного потенціалу.

Ми знаємо, що Україна надає послуги з експорту газу на суму близько 3 млрд дол. США щорічно і це дуже важлива стаття у платіжному балансі України. Транзит газу включено до експорту послуг і, таким чином, платіжний баланс України було значно вирівняно. Бачимо, що протягом багатьох років неабияке значення має транзит природного газу. Але останнім часом щодо цього питання виникли певні ризики: втрати певних коштів через зниження обсягу транзиту природного газу, зокрема будівництво обхідних газопроводів з боку Росії, проект *Nord Stream*. Він уже на стадії реалізації, і фактично на 70 % прокладено морську частину газопроводу, за розрахунками, вже в листопаді 2011 р. першу чергу газопроводу *Nord Stream* буде прокладено.

Для того, щоб перевезти певні обсяги природного газу з газотранспортної системи України до газопроводу *Nord Stream*, Росія збудувала газопровід Грязовець – Выборг, що вже фактично налаштований, аби значний обсяг природного газу було переведено до *Nord Stream*. Тобто, в 2012 р. «Північним потоком» буде перекачано близько 25 млрд м³ природного газу, а з 2013 р. ця цифра сягне 50 млрд м³ (проектно заплановано на 55 млрд м³, але газопроводи, як правило, не працюють на 100-відсоткову потужність, тому розраховується близько 50 млрд м³).

У зв'язку з цим виникають певні ризики, а саме – втрата Україною обсягів транзиту природного газу.

Центр економічних і політичних досліджень імені Олександра Разумкова нещодавно проводив «круглий стіл» на цю тему і ми дійшли висновку, що Україна може щорічно втрачати 20–30 млрд м³ транзиту природного газу до 2015 р. У період 2013–2020 рр. обсяги транзиту природного газу територією України складатимуть 70–80 млрд м³ на рік, якщо не буде побудовано «Південний потік», але певна загроза його побудови існує.

Наш Президент на зустрічах із керівництвом Росії часто розглядає питання будівництва «Південного потоку». Одним із наявних ризиків для «Південного потоку» є прийняття Третього енергетичного пакета Європейським Союзом, що фактично обмежує вкладання в енергетичну структуру з боку таких монопольних компаній, як «Газпром». Тому на сьогодні найвірогіднішим є варіант, що українська газотранспортна система, хоч і перекачуватиме менше газу, але все-таки на період до 2020 р. збереже своє провідне транзитне місце на карті Європи.

ЛИТВИНЕНКО О. В.:

Дякуємо Вам за детальне повідомлення щодо ситуації навколо будівництва обхідних газопровідних шляхів. Хто ще хоче взяти слово?

РЯБЦЕВ Геннадій Леонідович,
заступник директора з наукової роботи
НТЦ «Псіхея»

Щодо пропозицій, що містилися в доповіді.

1. Ініціювання проведення ґрунтового аналізу під час виконання Енергетичної стратегії. Оскільки її було лише схвалено, а не затверджено і причому розпорядженням, а не постановою КМУ – це означає, що її узагалі ніхто не збирався виконувати, тому щось аналізувати немає потреби, тим більше, навіть вихідні дані цієї Стратегії не відповідали дійсності. Тому коригувати її цільові орієнтири не варто, оскільки вона потребує повного перегляду. Стосовно нафтопереробної промисловості, наприклад, деякі показники 2010 р. відрізняються у декілька разів, тобто, жодних перспектив, що буде реалізовано будь-який варіант цієї Стратегії: чи то оптимістичний, чи то песимістичний, чи так званий реальний.

2. Активізація роботи запровадження європейських принципів організації експортних поставок електричної енергії. Єдина можливість, що нині існує в Україні, – це острів Бурштинської ТЕС. Усе інше нікому не потрібне, тому що існують такі проблеми, як низька якість електричної енергії та обмежена пропускна здатність перебігів. На сьогодні неможливо збільшити експортні поставки електричної енергії у будь-якому вигляді, окрім Бурштинського острова. Крім того, хто сказав, що в Україні існує профіцит енергії? Постачання електричної енергії відбувається за графіком. Чому ми повинні експортувати чи збільшувати експортні поставки електричної енергії? У більшості населених пунктів електрична енергія подається за графіком (наведено приклад Обухівського району, Криму й інших віддалених районів).

3. Збільшення забезпечення достатнього фінансування Державної цільової економічної програми «Ядерне паливо України». Де взяти кошти? В бюджеті України на виконання цієї Програми ні в 2010 р., ні в 2011 р., ні в 2012 р. коштів виділено не буде.

4. Забезпечення прийняття необхідних нормативно-правових актів і введення обмеження імпорту нафтопродуктів. 2009 року в Україні випущено 600 тис. т високооктанового бензину. Якщо збільшити обсяги переробки в 1,5 разу, що є нереальним, тому що зараз обсяги первинної переробки в Україні не 51 млн т, як написано в Енергетичній стратегії, а 17 млн т (усі інші установки первинної переробки порізани на металобрухт або виведені з експлуатації), ми

матимемо 1,2 млн т високооктанового бензину за потреби 1,8 млн т, як було спожито у 2009 р. Тобто пропонується створити штучний дефіцит високооктанового палива на ринку та підвищити ціни на нафтопродукти на 20–22 %.

5. Продовження роботи з перегляду укладених контрактів між «Газпромом» і НАК «Нафтогаз України». Які є пропозиції? Що потрібно робити в країні, щоб переглянути ці контракти? Необхідно доводити, що ринкова кон'юнктура змінилася і потрібно переглядати цінову формулу, щоб ця формула була схожою на ті, що використовують Німеччина, Франція, Австрія, Угорщина та інші країни.

6. Аналіз чинних міжнародно-правових актів, що обмежують право України на експорт природного газу. В Україні недостатньо газу для того, щоб задовольнити власні потреби. Що ви пропонуєте? Експортувати газ, а потім купувати російський газ за тим контрактом, що було підписано в 2009 р.?

7. Збільшення експорту мазуту (кілька цифр стосовно транзиту: транзит нафти в 2009 р. – 38,5 млн т – це помилка, реально – 20,9 млн т). У меморандумі 2006 року, що було підписано урядом України та провідними нафтотрейдерами, досягнуто згоди зі сприяння розвитку експорту мазуту, але за умови встановлення стимулюючих тарифів на транспортування залізницею. Цього досі не було зроблено і ніхто не знає чому. Рекомендацій відповідних зацікавлених органів виконавчої влади також не було.

Пробачте, що так емоційно та критично, проте якщо НІСД хоче бути першим Інститутом саме стратегічних досліджень, потрібно готувати документи зацікавленим органам виконавчої влади якісніше. Дякую за увагу.

ЛИТВИНЕНКО О. В.:

Щиро дякуємо. Одне зауваження: ми не готуємо матеріалів органам виконавчої влади. Ваші пропозиції буде обов'язково враховано під час опрацювання остаточної редакції цього документа.

СВЕТЕЛІК Олександр Дмитрович,
*керівник Департаменту з питань енергетичної
та ядерної безпеки Апарату Ради
національної безпеки і оборони України*

Кілька слів хочу сказати за пунктами рішення.

1. Стосовно Енергетичної стратегії вважаю, що проведення її аналізу необхідне. Дійсно, Стратегія 2006 року не була затверджена

КМУ, але важливо те, що вона існує. Тому її треба переглядати, робити ґрунтовний аналіз та затверджувати і не тільки постановою КМУ. Це має бути рішення РНБО України, тому що дане стратегічне питання – це стратегія розвитку економіки.

2. Щодо електричної енергії в енергетичній системі. До Європейської енергетичної системи потрібно не синхронізуватися, а адаптуватися та виконувати нормативні вимоги ЄС. Нам потрібна енергетична система, що відповідатиме європейським нормам. Однією з вимог *UCTE* є самодостатність енергетичної системи, що планує приєднатися до Європи. Це дуже складне завдання. І головне – це автоматика на наших енергетичних станціях і підстанціях.

3. В Енергетичній стратегії пропонується записати: активізувати роботу із запровадження європейських принципів організації ОЕС України та її інтеграція до енергетичної системи ЄС. І не потрібно сьогодні говорити про експорт електричної енергії. Немає впевненості в тому, що коли матимемо систему, здатну інтегруватися до Європи, ми синхронізуватимемося з нею. Нині маємо потужний буфер від східної енергетичної системи – це Росія, Білорусь, Прибалтика, Казахстан, Таджикистан та інші країни, і вони нас «рятують» у тих випадках, коли ми потребуємо допомоги.

4. Щодо зменшення імпорту електричної енергії. Україна ніколи, крім початку 2009 р., не імпортувала електричну енергію, тому що ми маємо її надлишок, надлишок потужності і це головне. У нас установлені потужності на 52 млн, а використовується 27 млн.

5. Щодо обмеження на електричну енергію. Тут нічого говорити, оскільки працює комісія, що зробить висновки. Україна має потужності, щоб отримувати надлишок електричної енергії, але не може її експортувати. У нас є експорт до Молдови, Білорусі (це розрахунки за боргами минулих років).

6. Щодо газу. Не потрібно боятися зменшення транзиту газу територією України, обхідних маршрутів тощо. Треба показувати дієздатність газотранспортної системи України. Якщо Росія зменшуватиме обсяги транзиту газу через територію України, то автоматично збільшуватиметься тариф на транзит. Витрати потрібно покривати – це економічні висновки.

ОМЕЛЬЧЕНКО В. Ю.:

Не можна не погодитися, що потрібно демонструвати надійність української газотранспортної системи, вкладати інвестиції, але «Газпром» це абсолютно не цікавить. У них є своя стратегія зменшення транзитної залежності від суміжних країн і ця стратегія ви-

конується, а щодо перегляду тарифів, то ще спробуйте домовитися з «Газпромом» про їх підвищення. Це питання вельми складне.

СВЕТЕЛІК О. Д.:

Питання дійсно складне, тому потрібно працювати, потрібно мати формулу й іншого шляху в нас немає.

УНГОВСЬКИЙ Леонід Михайлович,
генеральний директор ТОВ «Нафтогазбудінформатика»

Хочу звернути Вашу увагу на таке.

• *Енергетична стратегія.* Серед нас багато тих, хто пам'ятає, як вона розроблялася та хто брав безпосередню участь у процесі її розроблення. Починати треба з аналізу. Відкидати й говорити, що це зайве, здається недоцільним. Тим більше, що є програма допомоги Європейської Комісії країні, де одним із напрямів передбачено певне фінансування, і цим потрібно скористатися.

• *Газ.* Наші розрахунки показують, що дуже велика небезпека – зменшення транзиту газу, і справа не тільки в тому, що потім якимось чином зможе підвищитися тариф на транзит, а й можуть виникнути питання із газопостачання наших східних регіонів. Коли обсяги транзиту будуть менші за встановлену межу, виникнуть досить актуальні проблеми.

Якщо говорити про реконструкцію, то ми зовсім, здається, не досліджуємо питання нових технологій у транспорті. У всьому світі вже починають будувати газопроводи при підвищених тисках 10 МПа – 12 МПа. Вони економічно ефективніші, то, можливо, краще не модернізувати, а побудувати 1-2 нові газопроводи. Це також заслуговує певного аналізу. Щодо організації: без створення структури, яка б об'єднувала певні інтереси «Газпрому», західних і українських компаній, ми не забезпечимо стабільного транзиту та його гарантій на довгострокову перспективу й не зможемо провести роботу з модернізації та реконструкції наших газотранспортних мереж.

ЦАПЛІН Валерій Іванович,
*начальник управління стратегічного планування
та розвитку енергетичних ринків Національної
комісії регулювання електроенергетики України*

Хотілося б повернутися до теми електроенергетики. Проблемаю є відсутність ринкових відносин у галузі. Формування ціни на електричну енергію здійснюється зовсім не так, як це робиться у країнах

з ринковою економікою. Економіка електроенергетичної галузі базується на тих же принципах, на яких вона базувалася в умовах планової економіки. Ми звикли базуватися не на економічних, а на технологічних і технічних підходах.

Сьогодні під час дискусії виникло питання: у нас дефіцитні потужності чи надлишкові? Проблема тут у ціні електричної енергії. Може бути будь-який обсяг електричної енергії, проте яка її ціна?

Оптова ринкова ціна у вересні 2010 року була 50 євро за МВт/год, тоді як у І-й половині 2010 р. середня оптова ціна (середній індекс) на європейській біржі – 40 євро за МВт/год. Припинився експорт, але це аксіома, що Україна вважалася експортером до ЄС і в 2002 р. прийнято рішення щодо організації ринку та запровадження конкуренції. Пройшло 8 років, а фактично нічого не зроблено. Енергетика деградує, ефективність енергетичного та теплового секторів падає. Ми прийшли до цінового рівня ЄС, а ефективність сектору порівняно з європейським катастрофічна. Чи залишається у нас взагалі потенціал для експортування електричної енергії? Це тимчасове співвідношення цін чи тенденція, що фіксуватиметься у майбутньому?

Принциповим питанням є економізація галузі на засадах і принципах ринкової економіки. Наш ринок електричної енергії є неконкурентним, він дуже зарегульований. Відсутність конкуренції поступово призводить до деградації, до зниження ефективності і з часом ми можемо перетворитися з потенційного експортера у реального імпортера електричної енергії. Вважається, що у нас самодостатня система, але вона може бути такою до певного часу. В Росії електрична енергія коштує 25 євро за МВт/год, тоді як в Україні – 40 євро за МВт/год, а на зиму ціна ще збільшиться. Врешті-решт споживачі придуть до висновку, що купувати електричну енергію потрібно там, де вона дешевша. Тому потрібно запроваджувати ринкові відносини, ринкові принципи ціноутворення, переходити від ціноутворення за бухгалтерськими витратами до ціноутворення за економічними витратами. Необхідно враховувати всі фактори, а не тільки поточні витрати, і тоді зникне штучно створене поняття «дешевої електричної енергії», гідро- і атомної порівняно з тепловою генерацією. Якщо повністю врахувати всі економічні витрати, то вони будуть приблизно однакови за ціною. Дякую за увагу.

СВЕТЕЛІК О. Д.:

Можна питання? Валерію Івановичу, Ви – представник Національної комісії. Концепція реформування ринку електричної енергії затверджена у 2002 р., наскільки я пам'ятаю, Комісія у нас незалежна.

Хто Вам заважає запроваджувати економічні принципи, про які Ви говорите?

ЦАПЛІН В. І.:

Не все так просто, Олександр Дмитровичу. Я вважаю, що Ви, як колишній Голова Національної комісії, поставили мені риторичне запитання. Звичайно, потрібна політична воля на всіх рівнях влади, потрібна підтримка громадськості, тому що ці заходи приведення української енергетики до норм ринкової економіки можуть вимагати непопулярних заходів. Але ж ліпше шокова реформа, ніж шок через відсутність змін.

СВЕТЕЛІК О. Д.:

Пропонуємо Національній комісії внести пропозиції щодо реформування ринку електричної енергії.

ЛИТВИНЕНКО О. В.:

Обов'язково врахуємо Вашу пропозицію. Прошу.

ОМЕЛЬЧЕНКО В. Ю.:

Я вважаю, що всім зрозуміла необхідність переходу до ринкових відносин, у тому числі в електроенергетиці. Ринкові механізми – найефективніші, найдієвіші, але вони не здійснюються не тому, що хтось не розуміє їх ефективності, а тому, що хтось отримує монопольну ренту від того, що ринкові механізми відсутні; цей «хтось» має певні впливи і на владу, і на НКРЕ.

ЛИТВИНЕНКО О. В.:

Дякую за Ваші роз'яснення. Прошу Вас, Ірино Валеріївно.

КЛИМЕНКО Ірина Валеріївна,
*завідувач відділу зовнішньоекономічної політики
Національного інституту стратегічних досліджень*

Я хочу запропонувати дещо розширити погляд на енергетичну ситуацію в Україні, на конкурентоспроможність експорту України в контексті енергетичної ситуації у світі. Взагалі основний принцип, що визначає розвиток енергетичного сектору у світі, полягає у тому, що енергія – це обмежений ресурс. Оскільки ми говоримо, що в Україні дуже специфічний ринок, то виходить, що енергія в Україні є

необмеженим ресурсом. Ми маємо хибне уявлення про енергію і можемо це відчутти у всіх секторах економіки, насамперед в енергетичному. На сьогодні у світовій структурі енергоспоживання домінують нафтопродукти, їх частка сягає 37 %, газу – 24 %, вугілля – близько 27 %, на частку електроенергії, виробленої на ГЕС та АЕС припадає по 6 %. Так, світові запаси нафти оцінюються у 16 %, газу – 17 %, вугілля – 67 %. За розрахунками, запасів нафти вистачить на 42 р., газу – на 67 р., вугілля – 230 р. Те, що українські вугільні запаси входять до цього показника – добре. За оцінками фахівців, фактор обмеженості енергоресурсів невдовзі не буде визначальним у ціноутворенні на світових ринках. Міністерство економіки прогнозує на найближчі три роки незначне коливання цін на енергоресурси для України (зокрема світові ціни).

Світовому ринку властиві такі характеристики: дисбаланси регіонального споживання та регіональних запасів енергоресурсів. Наприклад, країни Європи, Північної Америки практично не забезпечені власними природними запасами, хоча є найбільшими у світі споживачами енергоресурсів (близько 60 %). Країни Близького Сходу сконцентрували 55 % запасів вуглеводнів, а споживають менше 10 %. Значний регіональний дисбаланс паливно-енергетичних ресурсів у перспективі збільшиться через його високі темпи зростання у країнах Азійського регіону, Африки, Латинської Америки (більшість цих країн не мають достатніх власних енергоресурсів). Для того, щоб світова економіка успішно розвивалася, темпи зростання енергоспоживання мають бути суттєво нижчими від темпів власне економічного зростання. Якщо припустити, що показники світової економіки зростатимуть у середньому на 4 % щорічно, то енергоспоживання має зрости не більше, ніж на 2 %. Навіть за таких темпів і пропорцій у майбутньому потрібно збільшити витрати на енергоресурси у світі більше, ніж у сім разів. Що сьогодні відбувається, яким чином країни реагують на енергетичну світову ситуацію? Країни, що розвиваються, переважно експлуатують традиційні енергетичні галузі. Власне цими завданнями ситуація і обмежується. Розвинені країни, зважаючи на перспективу обмеження ресурсів, розвивають нетрадиційні види енергетики, вкладають інвестиції у пошук нових джерел енергії; таким чином, нині прагнуть вирішити завтрашні проблеми. Який висновок можна зробити з енергетичної ситуації у світі для Енергетичної стратегії України? Великий резерв – це реформи, що спрямовуються на підвищення енергоефективності. Можливо, саме у цій частині національного виробництва є великі резерви, що потім можна спрямувати на підвищення експортного потенціалу. Що ж до

розвитку традиційної енергетики, то приведення її до ринкових стандартів є завданням учорашнього дня. Україна має науково-технічний потенціал, що може закласти основу для проектів з розроблення нових видів енергії і, таким чином, долучатися до загальносвітової тенденції.

ІВАХНО Ольга Юрївна,
*представник проекту стратегії інтеграції України
в Європейське енергетичне співтовариство
Міжнародного центру перспективних досліджень*

Проект стратегії інтеграції України в Європейське енергетичне співтовариство реалізується у рамках Міжнародного центру перспективних досліджень, очолює його Ігор Богатирьов. Одна з Ваших пропозицій стосувалася принципів, зазначених у Протоколі про приєднання України до Європейського енергетичного співтовариства, але наразі під питанням залишаються механізми реалізації цих принципів, тому що ми взяли на себе низку міжнародних зобов'язань. Нещодавно центр проводив конференцію щодо викликів, з якими зіштовхнеться Україна після приєднання і ратифікації Протоколу про приєднання до Європейського енергетичного співтовариства.

Отож, у вказаний термін, зазначений у Протоколі, Україна не зможе виконати міжнародних зобов'язань, тому що, наприклад, екологічні директиви ЄС щодо зменшення шкідливих викидів у атмосферу потребують значних витрат – за різними оцінками потрібні інвестиції від 8 до 20 млрд дол. Механізми залучення цих інвестицій і їх структура незрозумілі, і після ратифікації Протоколу не проводилося ніякої структурної роботи щодо плану реформ, бачення необхідних реформ, потрібних для того, щоб Україна стала повноцінним гравцем на європейському енергетичному ринку.

КОШАРНА Ольга Павлівна,
*провідний науковий співробітник відділу енергетичної та ядерної
безпеки Національного інституту стратегічних досліджень*

Хочу звернутися до пані Клименко. Поясніть, будь ласка, феномен. Я читала про те, що зростання ВВП на 1 % призводить у розвинених країнах до збільшення споживання електроенергії на 0,3-0,5 %. Поясніть, яким чином цього року при зростанні ВВП в Україні приблизно на 4 % споживання електроенергії збільшилося на 9 %. Чим це можна пояснити?

КЛИМЕНКО І. В.:

Я не вивчала цього питання по Україні, а зафіксувала загально-світову тенденцію, що виходить із перспективи вичерпання енергоресурсів. Коли в країні ведеться непрозора статистика, то споживання електроенергії є дуже точним індикатором того, що насправді відбувається: якщо зростає споживання електроенергії і при цьому не зазначається зростання валового продукту – це значить, що він не фіксується.

ЛИТВИНЕНКО О. В.:

Дякую. Я маю власну версію – це пов'язано зі зростанням тіньової економіки. Передаю слово Ользі Павлівні.

КОШАРНА О. П.:

Я хочу дещо сказати на захист атомної енергетики. По-перше, Міжнародне енергетичне співтовариство робить прогнози і в 2008 р. було прийнято сценарій нової стратегії, у якому було зроблено прогнозні передбачення, що відбуватимуться у світі до 2035 р. Також було вказано, що найбільше зростання споживання електроенергії буде на рівні 2,2 % на рік. При цьому 80 % зростання матимемо завдяки країнам, що не є членами Організації економічного співробітництва та розвитку, зокрема країнам Азіатського регіону. І ще один прогноз: до 2035 р. загальна встановлена потужність зросте на 25 % і складатиме (тобто виробництво електроенергії) 5900 ГВт, при цьому 40 % цих потужностей, за їх прогнозом, буде введено до 2020 р. Далі йдеться про те, як у зв'язку з новими стратегіями змінюватиметься співвідношення використання викопних видів енергоресурсів у виробництві електроенергії. Вчені зазначають, що у 2035 р. частина використання вугілля та газу зміниться з 68 % до 55 %, тоді як вугілля збереже лідерську позицію, однак і використання вугілля зменшиться з 41 % до 32 %. При цьому залишиться відносно стабільною частина виробництва електроенергії за рахунок спалювання газу – 21 %, але в таких країнах, як Китай, усе збільшиться. Ще є дослідження, які показують вплив ціни палива на вартість виробництва електроенергії. Так, навіть при збільшенні ціни палива для АЕС удвічі, ціна електроенергії виробленої на АЕС зросте тільки на 9 %, коли при такому ж зростанні ціни на вугілля ціна електроенергії, виробленої при спалюванні вугілля зросте на 31 %, а в аналогічному випадку з газом ціна електроенергії виробленої при спалюванні газу зросте

на 66 %. Адже у ситуації вичерпності ресурсів, коли у нас є гарні стартові умови, аби розвивати атомну енергетику, що є високотехнологічною галуззю, ми проводимо діяльність з будівництва заводу з фабрикації ядерного палива, тобто можемо виробляти та торгувати продукцією з високою доданою вартістю. Але що ми маємо цього року – на Державну цільову програму «Ядерне паливо України», що, з моєї точки зору, має бути найпріоритетнішою, виділено 56 млн грн, що у вісім разів менше порівняно з попереднім роком і майже у десять разів менше, ніж у кризовий 2008 р. Інша справа, що у 2009 р. галузь не змогла освоїти виділені кошти. Складається враження, що 56 млн грн не вистачить навіть на заробітну плату співробітникам, які працюють в урановидобувній галузі, на переробці уранових руд тощо, але маємо ще цирконієве виробництво, тому я вважаю, що уряд має сконцентровано направляти кошти саме в цю галузь, тому що вона має бути локомотивом усієї української енергетики та економіки. Інша стаття бюджету 2011 р. викликає подив – це будівництво атомних електростанцій, гідроелектростанцій, модернізація теплових – 80 млн грн – це при тому, що всім відомо: теплові станції мають на 92-відсоткову зношеність основних фондів, їх потрібно модернізувати, ККД низький, через що вартість виробленої електроенергії висока. Я вважаю, що подібні кроки направлені на розвал галузі. До того ж, ми збираємося будувати два нових блоки АЕС, мінімальна вартість яких 2 млрд за один блок. Мені подібна ситуація взагалі не зрозуміла, особливо якщо порівнювати з іншими статтями бюджету. Майбутнє української енергетики за ядерною енергетикою, але для цього їй необхідно допомагати, в тому числі і через тарифну політику.

ЦАПЛІН В. І.:

Тільки-но йшлося про той випадок, про який я говорив; у галузі існує неекономічне мислення: централізовано будувати за рахунок бюджетних коштів, за рахунок надбавок до тарифу; не за рахунок підвищення ефективності галузі, а за рахунок централізованих джерел. Коли ми формуємо тариф, наприклад на електроенергію, вироблену ДП НАЕК «Енергоатом», ці бюджетні інвестиції не включаються у тариф. І у нас виходить штучно, що електроенергія, вироблена ядерною енергетикою, дуже дешева, але якщо до нього включити всі капітальні інвестиції, що не було зроблено, починаючи з 80-х років, тоді ядерна енергетика буде зовсім недешевою. Ось це як приклад неекономічного мислення.

СВТЕЛИК О. Д.:

Хочу підтримати Валерія Івановича. Необхідно дуже обережно підходити до таких фраз, як наприклад, «пріоритет має бути у атомної енергетики»: це життєздатність нашої енергетичної системи, у нас атомних потужностей не повинно бути понад 50 %, інакше ми зруйнуємо нашу енергетичну систему.

Зважаючи на це, Національна комісія регулювання електроенергетики України підтримує баланс, маючи обмежені можливості щодо підвищення оптової ціни електричної енергії, адже захищає користувачів. Комісія збалансовує всю електроенергетику, і правильно тут зауважили, що тепла енергетика у нас на сьогодні руйнується, і згодом може не бути балансуєчих потужностей, а до атомних слід ставитися дуже обережно. Я зараз не хочу говорити про два закритих блоки на заході України – це питання інше й не сьогоднішнього засідання. Але все-таки необхідно говорити про баланс, адже це надійність, безпека всієї нашої енергосистеми. Інакше може статися те, що із Севастополем минулого тижня.

ДЯЧЕНКО Сергій Миколайович,
*провідний експерт енергетичних програм
Українського центру економічних і політичних
досліджень імені Олександра Разумкова*

Колега наводив складні цифри з екологічних проблем, але ж треба мати на увазі, що це не на один рік. Це по-перше. По-друге, у Європейському Союзі часто виникає ситуація, коли самі держави-члени не можуть виконати встановлені нормативи. Наприклад, поляки намагаються досягти цих нормативів уже протягом 20 років (а вклали 20 млрд!) Тобто проблема є, але не потрібно її розглядати як таку, що не має вирішення.

А тепер щодо ринкових чи неринкових відносин у електроенергетиці. Коли на початку 2000-х років реформували ринок, брали за основу англійську модель (на той час це була передова європейська модель). На сьогодні вона, певна річ, трохи застаріла, але говорити про те, що там немає ринку, некоректно, адже це таки ринкова модель. Можливо, вона уже недосконала, оскільки дещо деформовано ціноутворення, перехресне субсидування тощо. Проте стверджувати, що відношення стали неринковими, буде не зовсім коректно.

Тепер щодо останньої фрази О. Светеліка. Способи виконання регулятивної функції при домінуванні атомної енергетики таки існу-

ють, звісно, це дорого, але проблема теж вирішується, особливо якщо будувати маневреніші блоки, скажімо, не російські, а французькі.

ІВАХНО О. Ю.:

Щодо термінів. Наприклад, у Протоколі, який Україна підписала щодо вступу в Європейське енергетичне співтовариство, зазначений конкретний строк – 2018 рік. Тобто за 8 років необхідно залучити від 8 до 20 млрд дол. для реструктуризації енергетичного сектору відповідно до екологічних вимог. Це питання досить складне. З іншого боку, ми можемо, наприклад, заявити про відтермінування імплементації цих екологічних вимог, але так чи інакше у нас має бути бачення запроваджуваних реформ, чого на даному етапі немає.

ВОРОНЦОВ Сергій Борисович,
*заступник завідувача відділу енергетичної
та ядерної безпеки Національного
інституту стратегічних досліджень*

Хочу сказати кілька слів із приводу нашого дослідження. Основне завдання полягало у проведенні аналізу митної статистики з метою виявлення певних загальних закономірностей. Я вважаю, що це вдалося зробити.

По-перше, ми визначили, що у випадку паливно-енергетичних матеріалів у нас спостерігається така тенденція: вивозиться дешево, а ввозиться – дорого. Кому це вигідно – інше питання, про яке зараз не йдеться.

Тепер щодо нафти та нафтопродуктів. Я вважаю, є ненормальним те, що держава віддає перевагу ввезенню перероблених, тобто готових продуктів замість нафти саме тоді, коли має власні потужності для переробки нафти. До того ж ця тенденція стабільна й чітко прослідковується з 2005 р.; зрозуміло також, хто у цьому зацікавлений.

По-третє, щодо нафтопереробних заводів. Вони у нас ніколи «не встануть з колін», оскільки 10 млн т переробляти надто складно через застарілі технології та інші проблеми. Тому йдеться про те, що на сьогодні актуальним є створення умов, за яких у нас дійсно було б вигідно ввозити сировинні ресурси, а вивозити товари з більш високим ступенем переробки. Ці умови має створити держава, уряд. Щодо того, чи держава має брати участь, чи це має бути ринок... І перше, й друге є недосконале: тарифи не дозволяють суб'єктам господарської діяльності мати прибуток від реалізації своєї продукції, а фінансування з боку держави не забезпечує для цього достатніх коштів. Саме

тому на теплових електростанціях маємо зношеність обладнання на рівні 92 %, і тенденції на краще не спостерігається.

З іншого боку, на цільові програми, наприклад у 2008 р., якщо мені не зраджує пам'ять, з Держбюджету було виділено близько 40 млрд грн. Питання в тому, як вони використовувалися. Ось питання, кожне з яких – окрема проблема, що має розглядатися детальніше. Щодо цього, мені здається, саме Енергетична стратегія повинна презентувати комплексний підхід, який би містив результати відповідних досліджень. Це має бути ретельно вивірений документ, на основі якого можна було б будувати програми та плани реформування як електроенергетики, так і всього паливно-енергетичного комплексу. Дякую.

РЯБЦЕВ Г. Л.:

В Україні відсутній резерв нафтопереробних потужностей. Є одна установка у Лисичанську, проте на 8, а не на 16 млн т, є дві установки у Кременчуці на 7,2 млн т, ще одна – в Одесі на 2,5 млн т.

Ми маємо 65 % власного виробництва. Що ж не подобається? До того ж українські заводи не в змозі виготовляти паливо, яке відповідало б ЕН228 2004 р., тому що ніхто в цьому не зацікавлений.

СМЕНКОВСЬКИЙ А. Ю.:

Що ж необхідно зробити для того, аби виправити ситуацію?

Декілька голосів:

Усі знають, що потрібно зробити, але ніхто не робить.

СВЕТЕЛІК О. Д.:

По-перше, у 2009 р. лише галузь електроенергетики в паливно-енергетичному комплексі була збитковою. Компенсація усіх її збитків відбулася за рахунок вугільної галузі, у результаті чого остання теж стала збитковою. По-друге, бюджет цього року в 5 разів менший у галузі електроенергетики, у вугільній – у 7 разів. І не зрозуміло, що робити із цим далі.

ОМЕЛЬЧЕНКО В. Ю.:

Хотів би зауважити, що не тільки електроенергетика збиткова. Ми знаємо (зі звітів НАК «Нафтогаз»), що прибуток за результатами 2009 р. був фіктивним, оскільки держава передала значні кошти в НАК «Нафтогаз» через облігації внутрішньодержавної позики, а та-

кож за рахунок золотовалютних резервів. Якщо реально подивитися на цифри, то дефіцит бюджету НАК «Нафтогаз» у 2009 р. склав близько 35 млрд грн, і це було одним з основних питань на переговорах України з Міжнародним валютним фондом. У стратегічному плані, на жаль, робиться замало. І цього року буде великий дефіцит бюджету НАК «Нафтогаз», що знову ж таки покриватиметься за рахунок державних коштів. Те ж саме, я вважаю, побачимо і наступного року.

ВОРОНЦОВ С. Б.:

Хочу додати стосовно експорту газу. Я, наприклад, не бачу сенсу в обмеженнях, установлених з 2001 р. і закладених у міжнародних договорах. Справа в тому, що тоді це було зрозуміло (ми говоримо про загальну стратегію), однак сьогодні ситуація дещо інша. У нас є внутрішні обмеження. Наприклад, через податки експортувати газ у нас не вигідно. Обмеження щодо експорту прийняті на підставі двосторонніх договорів з Росією. І вони були виправданими, коли ми отримували газ за всіма відомими схемами, проте зараз ми перейшли до ринкових взаємин. Навіщо ж тепер ці обмеження? А якщо ситуація зміниться? А якщо раптом піде нормально видобування сланцевого газу, якщо почне освоюватися шельф, та зрештою кон'юнктура зміниться, нам буде вигідніше купувати російський газ. Нам обмеження не потрібні, оскільки вони є дискримінаційними. На жаль, з МЗС колеги відсутні, думаю, що вони б підтримали таку позицію.

ОМЕЛЬЧЕНКО В. Ю.:

Хотів би підтримати Сергія Борисовича, оскільки він правильно зауважив, що експорт газу може стати досить непоганим бізнесом для України. Адже на західному кордоні ми маємо фактично найбільші в Європі підземні родовища природного газу, обсяг яких сягає понад 25 млрд м³. Можна закупувати природний газ в період, коли його вартість достатньо низька, наприклад, улітку. Як правило, вартість на спотових ринках нижча, а інколи різниця буває суттєвою. Так, на спотових площадках цього літа вартість трубопровідного газу була на 30–40 % вища, ніж на ф'ючерсних ринках. Тому можна було б, наприклад, закупити газ і перепродати, створивши для цього центральноєвропейську газову біржу. Пропозиції використання сховищ газу є, і це, на мою думку, був би непоганий бізнес, але до втілення такої ідеї, безумовно, необхідно залучати не тільки українські, а й компанії інших держав. Однак постає чимало складних питань, що потребують вирішення.

РЯБЦЕВ Володимир Євгенович,
*керівник управління ядерної політики та радіаційної
безпеки Департаменту з питань
енергетичної та ядерної безпеки Апарату
Ради національної безпеки і оборони України*

Хочу зазначити, що усі виступаючі поступово відхилилися від теми, запропонованої Інститутом, і почали обговорювати проблеми нашої енергетичної галузі. Але ж ми зібралися, аби оцінити напрацювання Інституту в частині реалізації експортного потенціалу України. Тільки Сергій Борисович повернув усіх до обговорення питання, передбаченого програмою. Однак пропозиції, викладені на останній сторінці прес-релізу, обговорювалися достатньо, і з усього видно, що більшість виступаючих підтверджує, що обраний напрямок вказаний правильно, але не вистачає економічного обґрунтування, особливо що стосується збільшення видобутку урану. Особисто я не впевнений, що це є вигідною та привабливою сферою діяльності України, яку потрібно підтримувати і за рахунок державних вливань, і за рахунок інвестицій, пошуку інвестора. Усім відомо, що видобуток урану та виробництво уранового концентрату в Україні коштує набагато дорожче, ніж ціни на світовому спотовому ринку. Чи є це головним завданням на сьогодні для України, коли стільки запитань є відкритими, щоб ставити його четвертим пріоритетом у розвитку експортного потенціалу України? Уран, що у нас видобувається, коштує на сьогодні близько 180 дол. / кг, а на світовому ринку ціна дещо зросла, може, 120–130 дол. / кг. Змусити державу вкладати великі кошти на видобуток та виробництво урану, незрозуміло, чи варто це робити? Щодо плану збільшення видобутку урану. Нещодавно «Ядерне паливо» надіслало свій звіт від концерну, де плани розписані до 2020 р. з різким зростанням видобутку урану у 2014 р.

КОШАРНА О. П.:

По-перше, уже прийнято Державну програму. Щодо обсягів: не ми вигадали норму в 5 тис. т до 2020 р. По-друге, чому ціна у нас 180 дол./кг? Тому що нагорі вирішили, що потрібно рятувати «СхідГЗК», і зобов'язали НАЕК «Енергоатом» викупати продукцію саме за цією ціною. Отже, ця ціна сформована не ринком, тому й не відображає реальної вартості, собівартості тощо. При цьому вона була встановлена, коли був пік цін на уран, у 2007 р. Тому, я вважаю, Програму прийнято, і її потрібно виконувати, оскільки відповідаль-

ною є державна компанія: це Державна цільова програма. Усе має бути передбачено, тим паче, що ми плануємо торгувати не концентратом урану, а готовим паливом. Крім того, Новокостянтинівське родовище майже готове до експлуатації. Усі знають, що Росія зацікавилася ним, вона хоче зробити на ньому СП. Однак, якщо воно вже готове на 90 %, то необхідно знайти сили та можливості для запуску в експлуатацію, а Росії запропонувати створювати СП на інших досі неосвоєних родовищах, як це робить Казахстан. Я чудово розумію, що у Казахстані ціна на видобуток зовсім інша через сприятливу геологію. В Україні ж ця сфера, на мою думку, є досить неперспективною. І торгувати слід не концентратом, а готовою продукцією.

ЛИТВИНЕНКО О. В.:

Дякую за роз'яснення. Хто далі?

ВОРОНЕНКО Олександр Володимирович,
*помічник заступника Секретаря Ради національної
безпеки і оборони України*

З великим задоволенням спостерігав за цікавою дискусією. На мою думку, паливно-енергетичний комплекс в Україні надто заполітизований; інколи від приходу тієї чи іншої команди до влади залежить доля не просто компанії, а й доля ринку в цілому. Я вважаю, що так не має бути. Андрій Юрійович зауважив, що в Енергетичній стратегії до 2030 р. уже є невиконані пункти. Тому треба вводити відповідальність влади незалежно від того, хто її представляє. Інакше все залишиться тільки словами.

ЛИТВИНЕНКО О. В.:

Шановні пані і панове. Підбиваючи підсумки, хочу подякувати керівництву й відділу енергетичної та ядерної безпеки за підготовлену доповідь, що стала основою для цікавої дискусії. Можна констатувати єднання експертів з багатьох напрямів. Користуючись нагодою, ще раз дякую усім за участь і буду радий бачити Вас на наступних засіданнях «круглих столів».

ЗМІСТ

1. СУЧАСНІ ОСОБЛИВОСТІ ЗОВНІШНЬОЇ ТОРГІВЛІ В ПАЛИВНО-ЕНЕРГЕТИЧНОМУ КОМПЛЕКСІ УКРАЇНИ	3
2. КЛЮЧОВІ ПРОБЛЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ ЕКСПОРТНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ПЕК НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ	10
3. ПРІОРИТЕТНІ НАПРЯМИ РОБОТИ ЗІ СТИМУЛЮВАННЯ ЕКСПОРТНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПАЛИВНО-ЕНЕРГЕТИЧНОГО КОМПЛЕКСУ УКРАЇНИ	15
ПРОПОЗИЦІЇ	21
МАТЕРІАЛИ ЗАСІДАННЯ «КРУГЛОГО СТОЛУ»	23
ЛИТВИНЕНКО О. В.	27
СМЕНКОВСЬКИЙ А. Ю.	27
ОМЕЛЬЧЕНКО В. Ю.	27
РЯБЦЕВ Г. Л.	29
СВЕТЕЛІК О. Д.	30
ОМЕЛЬЧЕНКО В. Ю.	31
СВЕТЕЛІК О. Д.	32
УНІГОВСЬКИЙ Л. М.	32
ЦАПЛІН В. І.	32
СВЕТЕЛІК О. Д.	33
ЦАПЛІН В. І.	34
СВЕТЕЛІК О. Д.	34
ОМЕЛЬЧЕНКО В. Ю.	34
КЛИМЕНКО І. В.	34
ІВАХНО О. Ю.	36
КОШАРНА О. П.	36
КЛИМЕНКО І. В.	37
ЛИТВИНЕНКО О. В.	37
КОШАРНА О. П.	37
ЦАПЛІН В. І.	38
СВЕТЕЛІК О. Д.	39
ДЯЧЕНКО С. М.	39

ІВАХНО О. Ю.	40
ВОРОНЦОВ С. Б.	40
РЯБЦЕВ Г. Л.	41
СМЕНКОВСЬКИЙ А. Ю.	41
СВЕТЕЛІК О. Д.	41
ОМЕЛЬЧЕНКО В. Ю.	41
ВОРОНЦОВ С. Б.	42
ОМЕЛЬЧЕНКО В. Ю.	42
РЯБЦЕВ В. Є.	43
КОШАРНА О. П.	43
ВОРОНЕНКО О. В.	44
ЛИТВИНЕНКО О. В.	44

Наукове видання

**Проблеми та напрями
реалізації експортного потенціалу
паливно-енергетичного
комплексу України**

Аналітична доповідь

Літературні редактори: *І. О. Коваль, О. В. Москаленко,*
І. В. Куницина, Н. І. Палій
Коректор: *Н. І. Палій*
Верстка: *О. В. Москаленко*

Відповідальний за випуск: *І. О. Коваль*

Оригінал-макет підготовлено
в Національному інституті стратегічних досліджень:
01030, Київ-30, вул. Пирогова, 7-а

Підп. до друку 25.05.2011 р. Формат 60x84/16. Папір офс. № 1. Різограф.
Гарн. «PetersburgС». Обл.-вид. 3,38 арк. Наклад 200 пр. Зам.

Віддруковано ПП «Вид-во «ФЕНІКС»
03680, м. Київ, вул. Шутова, 13 Б
Тел./факс 501–93–01